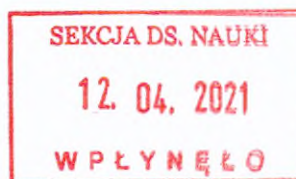

Prof. UAM dr hab. Magdalena Musiał-Karg
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Mateusza Filipiaka
pt. „Prawo i Sprawiedliwość w wyborach parlamentarnych 2001-2015. Determinanty
zachowań wyborczych”, Szczecin 2020, ss. 355,
napisanej pod kierunkiem prof. US dr. hab. Krzysztofa Kowalczyka

Uwagi ogólne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy zagadnień istotnych, zarówno z punktu widzenia teorii (zwłaszcza systemów politycznych, bardziej szczegółowo – systemów wyborczych, systemów partyjnych), jak i praktyki politycznej związanej z funkcjonowaniem ugrupowań politycznych i kształtowaniem zachowań wyborczych we współczesnych demokracjach – w tym przypadku w tzw. młodych demokracjach w Europie Środkowej i Wschodniej.

Ewolucja systemu partyjnego w Polsce, wybory parlamentarne, uwarunkowania i przebieg elekcji, determinanty poparcia dla poszczególnych partii politycznych – w tym, jak w przypadku przedłożonej pracy – dla Prawa i Sprawiedliwości – są niezwykle interesującymi obszarami dociekań naukowych, wpisującymi się w nurt toczącej się dyskusji na temat płaszczyzn rywalizacji wyborczej w Polsce, a także czynników wpływających na utrzymanie wysokiego poparcia dla PiS.

Badanie determinant warunkujących wyniki wyborcze Prawa i Sprawiedliwości na przestrzeni czterech kadencji Sejmu RP, eksplorowanie zagadnień związanych z identyfikacją cech polskiego systemu partyjnego, czy przebiegiem kampanii wyborczych pozwalają dokonać wielopłaszczyznowej analizy pozycji Prawa i Sprawiedliwości w polskim systemie partyjnym.

Przedmiotem przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej – w ujęciu ogólnym – jest określenie pozycji Prawa i Sprawiedliwości na polskim rynku wyborczym, a precyzyjniej wskazanie głównych czynników wpływających na poparcie dla największej z polskich partii politycznych jaką jest Prawo i Sprawiedliwość (PiS) w wyborach parlamentarnych.

Biorąc pod uwagę rolę, jaką PiS w ostatnich ponad 15 latach odgrywa na polskiej scenie politycznej, a także fakt, że dwa razy z rzędu partia ta wygrywała zarówno wybory parlamentarne (w 2015 r. i 2019 r.), jak i prezydenckie (2015 r. i 2020 r.), a także w międzyczasie wybory samorządowe (2018 r.) i europejskie (2019 r.) - uznać należy,

iż recenzowany doktorat mgr. Mateusza Filipiaka niezwykle mocno wpisuje się w toczącą się od lat dyskusję na temat powodów silnej pozycji obecnie rządzącej partii w polskiej rzeczywistości politycznej.

Bez żadnych wątpliwości stwierdzić więc można, iż niniejsza rozprawa obejmuje tematykę niezwykle istotną z punktu widzenia polskiego systemu politycznego i dotyczy obszaru badań, który skupia uwagę badaczy nie tylko w Polsce, ale także zagranicą (m.in. ze względu na fakt, iż w wielu państwach Europy i świata mamy do czynienia ze wzmacniającą się pozycją partii konserwatywnych, a także populistycznych). Od długiego czasu niemające zainteresowanie tym obszarem w dyscyplinie nauk o polityce i administracji, a także aktualność tematyki w przestrzeni publicznej wydają się być ważnymi argumentami uzasadniającymi podjęcie przez Doktoranta badań na tą problematykę.

Struktura pracy. Cel i zakres badań

Rozprawa doktorska Pana mgr. Mateusza Filipiaka pt. „*Prawo i Sprawiedliwość w wyborach parlamentarnych 2001-2015. Determinanty zachowań wyborczych*” liczy 355 stron. i tworzy logiczną i wewnętrznie spójną całość złożoną z ośmiu rozdziałów: *Wybory i zachowania wyborcze* (rozdział I); *System partyjny w Polsce* (rozdział II); *Kampania wyborcza i wybory parlamentarne w 2001 roku* (rozdział III); *Kampania wyborcza i wybory parlamentarne w 2005 roku* (Rozdział IV); *Kampania wyborcza i wybory parlamentarne w 2007 roku* (Rozdział V), *Kampania wyborcza i wybory parlamentarne w 2011 roku* (rozdział VI), *Kampania wyborcza i wybory parlamentarne w 2015 roku* (rozdział VII), *Wybrane płaszczyzny rywalizacji wyborczej w Polsce a poparcie dla Prawa i Sprawiedliwości* (rozdział VIII). Pracę zamyka *Zakończenie*, w którym Autor w syntetyczny sposób ustosunkowuje się do problematyki badań, prezentując główne wnioski, wynikające z przeprowadzonej analizy oraz *Bibliografia*, wykaz skrótów, spis tabel. Całość poprzedza *Wstęp*, w którym określono przedmiot, cel, hipotezy, strukturę poszczególnych części pracy i prowadzonych w nich dociekań naukowych.

Podjęty w dysertacji problem badawczy został dość dokładnie nakreślony w części wstępnej pracy. Autor zaznaczył, iż celem rozprawy jest dokonanie analizy i charakterystyki „głównych czynników, od których uzależnione było poparcie dla jednej z polskich partii politycznych jaką jest Prawo i Sprawiedliwość (PiS) w wyborach parlamentarnych”. Pan mgr Filipiak opiera swoje rozważania na kilku płaszczyznach badawczych, wśród których wymienia: 1) polskie wybory parlamentarne; 2) system partyjny w Polsce oraz 3) determinanty wyborcze warunkujące rezultaty poszczególnych elekcji. Dzięki takiemu podejściu możliwe było wieloaspektowe przyjrzenie się pozycji i uwarunkowaniom PiS w wyborach parlamentarnych w Polsce, strategiom i taktykom wyborczym podczas prowadzonych przez PiS kampanii wyborczych, wynikom elekcji, a także czynnikom wpływającym na poparcie dla tego ugrupowania politycznego.

Autor, dzieląc pracę na osiem rozdziałów, wybrał ujęcie chronologiczne, łącząc jednocześnie rozważania w ujęciu problemowym (przedwyborczy rynek polityczny, kampania wyborcza, wyniki wyborów, czynniki kształtujące wynik PiS). Rozważania w rozprawie są prowadzone w sposób logiczny i odpowiadający właśnie takiej strukturze pracy.

W związku z tak przyjętym podziałem dysertacji – Pan mgr M. Filipiak – sformułował główną hipotezę badawczą oraz dwie hipotezy szczegółowe. Hipoteza główna – dotyczy charakteru udziału PiS w elekcjach parlamentarnych w latach 2001-2015, natomiast dwie pozostałe hipotezy odnoszą się już – jak zaznacza Autor – do konkretnych elekcji (H2 – zakłada, że zwycięstwo wyborcze roku 2015 było wynikiem znaczącego rozszerzenia elektoratu w woj. zachodnich i północnych; H3 – z kolei zakłada, że w wyborach roku 2007 i 2011 PiS miało mniejsze możliwości mobilizacji nowych grup wyborców w porównaniu do innych ugrupowań politycznych).

Postawione przez Autora pytania badawcze służyły weryfikacji wymienionych hipotez, a tym samym realizacji zamierzonych w pracy doktorskiej celów. W dalszej części *Wstępu* Autor doprecyzowuje zakres przedmiotowy swojej analizy, wskazując szczegółowo, czego będą dotyczyły kolejne rozdziały (a tym samym i kolejne zadania badawcze).

Dwa pierwsze rozdziały rozprawy mają charakter teoretyczny i stanowią wprowadzenie do prowadzonych w dalszych częściach rozważań. W rozdziale pierwszym Autor zarysowuje problematykę wyborów, definiując rolę i funkcje wyborów w państwie demokratycznym, czyniąc wprowadzenie do analizy rynku wyborczego oraz zachowań wyborczych oraz ich determinant.

O ile w rozdziale pierwszy Autor traktuje o kwestiach związanych z systemem wyborczym, to już w drugim rozdziale M. Filipiak koncentruje się na kwestiach dotyczących systemu partyjnego. Doktorant rozpoczyna rozdział od kwestii definicyjnych związanych z partiami politycznymi oraz systemem partyjnym, w dalszej części przechodząc do analizy systemu partyjnego w Polsce oraz charakterystyki ewolucji i pozycji Prawa i Sprawiedliwości w polskim systemie partyjnym.

Struktura kolejnych pięciu rozdziałów jest podobna, co jest uzasadnione – bowiem zgodnie z przyjętą koncepcją badań oraz podejściem chronologiczno-problemowym – analiza prowadzona jest w każdej części w jednolity sposób.

Autor w każdym z rozdziałów od III do VII rozpoczyna swoje rozważania od analizy sytuacji przedwyborczej na rynku politycznym, a następnie charakteryzuje sposób, strategię i taktykę prowadzenia kampanii wyborczej obraną przez partię Jarosława Kaczyńskiego. Kolejnym elementem badań w rozdziałach jest analiza wyników wyborów PiS w odniesieniu do wyników poparcia pozostałych ugrupowań parlamentarnych. Ostatni podrozdział jest próbą odpowiedzi na pytanie o to, jakie determinanty odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu wyników Prawa i Sprawiedliwości w poszczególnych elekcjach parlamentarnych. Zaznaczyć należy, że mgr M. Filipiak prowadzi swoje rozważania w ujęciu chronologicznym, co w zestawieniu z jednolitą strukturą pięciu empirycznych rozdziałów jest niezwykle cenne –

pozwała bowiem spojrzeć na eksplorowaną problematykę w sposób porównawczy. Autor prowadzi szczegółową analizę wybranych czynników, które mogą współwystępować z kolejnymi zwycięstwami lub porażkami wyborczymi Prawa i Sprawiedliwości. Dodać należy, że ta część osadzona została w analizach wyników kolejnych wyborów parlamentarnych, co pozwoliło Doktorantowi ocenić potencjał polityczny partii oraz intensyfikację rywalizacji wyborczej. W tej części rozprawy wykorzystano także dane o charakterze ilościowym, co pozwoliło dokonać oceny wskaźników związanych z poparciem nie tylko dla PiS, ale także dla pozostałych ugrupowań startujących w wyborach.

Ostatni rozdział miał na celu analizę porównawczą uwzględnianych czynników w kontekście kilku obszarów prowadzonych rozważań: czynników warunkujących wyniki wyborów (w tym przypadku Autor bierze pod uwagę debiut wyborczy, porażki oraz zwycięstwa wyborcze PiS) (podrozdział 8.1.); poparcia dla PiS w kontekście kształtu polskiego systemu partyjnego (podrozdział 8.2.); wpływu geografii wyborczej na wynik wyborczy PiS (zarówno w odniesieniu do podziału Polski na tzw. ścianę zachodnią i wschodnią oraz województwa, w odniesieniu do okręgów wyborczych, a także w odniesieniu do specyficznych cech dużych miast w Polsce) (podrozdział 8.3.); korekty pozycji ideologicznej PiS i jej wpływu na poparcie wyborcze dla partii (podrozdział 8.4.); cech charakterystycznych wyborców PiS w poszczególnych wyborach parlamentarnych (podrozdział 8.5.). Rozdział VIII jest interpretacją i podsumowaniem wyników badań empirycznych przeprowadzonych w rozprawie. W moim przekonaniu jest on kluczowym i najbardziej wartościowym dla całej dysertacji, bowiem w tej części Autor wykazał się umiejętnością prowadzenia analizy porównawczej oraz konstruowania na jej podstawie trafnych wniosków.

W końcowej części rozprawy Doktorant podsumowuje wyniki swoich badań, formułując wnioski, odpowiadając na wcześniej postawione pytania badawcze oraz weryfikując hipotezy badawcze.

Pan Mateusz Filipiak zdaje sobie sprawę, że podjęty przez niego temat badawczy jest bardzo aktualny i interesujący poznawczo, a co więcej dość rzadko poruszany do tej pory na gruncie polskim. Taki więc a nie inny wybór tematu przez Doktoranta uważam za właściwy, aktualny i wart naukowej eksploracji.

Uwagi metodologiczne

Kwestie metodologiczne zostały przedstawione i wyjaśnione na początku dysertacji – we *Wstępie*. Jeśli chodzi o warsztat metodologiczny, zauważyć należy, iż Pan magister dobrał go generalnie prawidłowo – w taki sposób, by był mu pomocny w całym procesie badawczym. W moim przekonaniu brakuje jednak wskazania kilku metod, którymi Autor się posługuje w swojej dysertacji, jednak nie zostały one wymienione w części „warsztatowej”. W moim przekonaniu – szczególnie w kontekście dwóch pierwszych rozdziałów – wymienić należałoby analizę instytucjonalno-prawną oraz analizę systemową. W obu częściach teoretycznych widoczne są bowiem odwołania:

- po pierwsze, do aktów prawnych (np. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o partiach politycznych) – choć w moim przekonaniu w rozdziale drugim skoncentrować należałoby się bardziej na kontekście prawnym systemu wyborczego oraz systemu partyjnego i uwzględniać je jako tło do procesów ewolucji systemu partyjnego;

- po drugie, do systemu politycznego RP – bowiem system partyjny i ugrupowania polityczne są nieodłącznym elementem systemu politycznego państwa, a co więcej – są od niego w dużym stopniu uwarunkowane.

Moim zdaniem Autor powinien we *Wstępie* ująć wspomniane przeze mnie metody, ich krótką charakterystykę i uzasadnienie wykorzystania, co w dużej mierze uporządkowałoby wywód dla czytelnika. Dodatkowo warto byłoby uwypuklić, iż dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, łączący badania nie tylko z zakresu nauk o polityce, ale także z nauk prawnych, do pewnego stopnia socjologicznych czy historycznych. Ta uwaga powinna być podniesiona przy charakterystyce wykorzystanych w pracy metod badawczych.

Biorąc pod uwagę strukturę rozprawy – nie mam większych zastrzeżeń, gdyż jest ona dostosowana do realizacji założonych przez Doktoranta celów badawczych. Praca doktorska składa się – jak już wspomniałam – z ośmiu rozdziałów, *Wstępu*, *Zakończenia*, *Bibliografii*. W pracy zawarto także spis tabel, wykresów, a także streszczenia w wersji polskiej i angielskiej. Realizacji badań dobrze służy, generalnie logicznie i przejrzysto skonstruowany plan pracy. Jego struktura wyraźnie określa koncepcję badań.

Uwagi merytoryczne

Konstrukcja pracy i rozważania Autora wskazują na umiejętności samodzielnego stawiania problemu i konsekwentnego jego rozwiązywania. Nie jest to umiejętność powszechna, szczególnie u młodych badaczy.

Na pochwałę zasługuje rzetelne i wnikliwe przeprowadzenie badań przy jednoczesnym ich dość szerokim zakresie. Dokonano przeglądu bardzo różnorodnej literatury przedmiotu. Doktorant wykazał się dużą erudycją i umiejętnościami analitycznymi. Potrafi stawiać pytania i definiować problemy, przeprowadzać analizę i formułować wnioski.

W dysertacji Pana Mateusza Filipiaka wyróżniam dwie warstwy rozważań – teoretyczne i analityczne zawarte odpowiednio: w rozdziałach pierwszym i drugim; oraz w rozdziałach od trzeciego do ósmego. Rozważania zawarte w dwóch pierwszych rozdziałach stanowią podłoże teoretyczne dla analiz przeprowadzanych w dalszej części pracy. Doktorant w syntetyczny sposób nakreślił stan badań nad wyborami i zachowaniami wyborczymi oraz nad systemem partyjnym w kontekście teoretycznym oraz na przykładzie Polski, co uważam – za wartościową część rozprawy. Niezmiernie ważnym jest także fakt, iż Autor w swoich rozważaniach zwrócił uwagę na złożoność materii badawczej, przytoczył głosy uczonych w różnorodny sposób odnoszących się do podjętych w rozprawie zagadnień. Druga część dysertacji to część

analityczna, w której Autor bada kampanie wyborcze i wyniki wyborów parlamentarnych na przykładzie Prawa i Sprawiedliwości w latach 2001-2015. Dzięki rzetelnie przeprowadzonej analizie Autor mógł każdorazowo wskazać determinanty kształtujące poparcie dla PiS oraz określić ich wpływ na wynik wyborczy partii.

Podsumowując, tę część recenzji przedłożonej mi rozprawy doktorskiej, pragnę zaznaczyć, iż uważam, że stanowi one cenne poznawczo i bardzo wartościowe opracowanie.

Wśród uwag dotyczących rozprawy – oprócz wspomnianych powyżej – zwróciłabym uwagę jeszcze na kilka – w moim przekonaniu dość istotnych elementów:

- uważam, że w pracy należałoby sformułować więcej niż zaledwie trzy hipotezy badawcze. Wymienione w pracy hipotezy (H.1. – ogólna i H.2., H.3 – szczegółowe) – są w moim przekonaniu zbyt ogólne, a dodanie kilku założeń dotyczących poszczególnych wyborów lub obszarów analizy – mogłoby wywód nieco bardziej uporządkować i wzmocnić wnioski sformułowane w końcowej części pracy. Zastanawia mnie, dlaczego przy tak dużej liczbie rozdziałów, hipotezy badawcze nie są z nimi bezpośrednio powiązane. Hipotezy można by także powiązać z pytaniami badawczymi. Uważam, że takie podejście mogłoby być uzasadnione. Uważam ponadto, że hipotezy powinny być umieszczone przed pytaniami badawczymi – te drugie są zwykle pomocne w weryfikacji założeń badawczych;

- jak wspomniałam wcześniej, we *Wstępie* brakuje wymienienia dwóch metod badawczych, którymi posługuje się Autor w swojej dysertacji: analizy instytucjonalno-prawnej oraz analizy systemowej. Te dwie – popularne w naukach o polityce i administracji – metody są przecież bazą w rozważaniach na temat systemu wyborczego i partyjnego w ramach systemu politycznego. Autor nie powinien ich pomijać;

- odnosząc się jeszcze do sformułowanych pytań badawczych, na s. 8 Autor pisze, że „realizacji przedstawionych (...) celów ma służyć podjęta w pracy próba odpowiedzi na zaproponowane pytania badawcze”. O wiele zgrabniejszym sformułowaniem byłoby powiązanie pytań z hipotezami badawczymi i zadeklarowanie, że „w celu weryfikacji hipotez sformułowane zostały pytania badawcze, które będą pomocne w osiągnięciu celu badań...”;

- w związku z tym, że w każdym z analitycznych rozdziałów (od rozdziału III do rozdziału VII) rozważania mgr. Filipiaka koncentrują się także na parlamentarnych kampaniach wyborczych – wydaje mi się, że podrozdziały te powinny mieć charakter bardziej analityczny i mniej chronologiczny. O ile analiza prowadzona jest rzetelnie, to jednak dla większej przejrzystości i czytelności zastanowiłabym się nad ujęciem analizy kampanii w ujęciu bardziej problemowym (np. grupy docelowe, narzędzia promocji, itd.). Ponadto mam zastrzeżenia co do podejścia wskazanego na s. 272 i polegającego na tym, że Autor dokonuje analizy kampanii wyborczej w okresie dłuższym niż formalny czas ich trwania. Rozumiem to podejście, jednak budzi ono moje wątpliwości. Partie polityczne prowadzą permanentnie działania

marketingowe, jednak byłabym ostrożna w nazywaniu ich kampanią wyborczą. Moim zdaniem przyjęcie formalnych ram czasowych pozwoliłoby dokonać analizy – określmy to – bezpośrednich działań kampanijnych przed wyborami parlamentarnymi;

- czytając rozprawę wydaje się, że brakuje w pracy fragmentów wprowadzających do rozważań i podsumowujących rozważania w poszczególnych rozdziałach. Wydaje się, że takie części byłyby niezwykle przydatne i porządkujące wnioski płynące z konkretnych rozdziałów;

- na s. 299 Autor wspomina o badaniach Krzysztofa Jasiewicza, nie powołując się na nie w przypisie i bibliografii;

- w mojej opinii w pracy brakuje rozdziału poświęconego drugiemu z rzędu zwycięstwom Prawa i Sprawiedliwości w wyborach parlamentarnych w roku 2019. Z racji, iż doktorat był prawdopodobnie kończony w roku 2020 – pokusiłabym się o analizę czynników wpływających na wynik partii właśnie w tych wyborach. Podniosłoby to i uaktualniło znacząco problematykę podejmowaną w niemniejszej rozprawie doktorskiej.

Oprócz wymienionych powyżej uwag krytycznych, zauważyć można drobne niedociągnięcia natury technicznej:

- w pracy często zamiast słowa liczba – pojawia się określenie ilość (np. tabela 2 i 3). Słowo ilość zarezerwowane jest dla rzeczowników niepoliczalnych – w rozprawie Autor błędnie stosuje je w kontekście liczebności partii politycznych;

- w niektórych miejscach brakuje spacji między numerem i treścią przypisów;

- przy oznaczaniu tabel w niektórych miejscach brakuje kropek (s. 144, tabela 6);

- przypisy internetowe powinny być uzupełnione o autora, nazwę artykułu (przypis 63);

- w rozprawie w niektórych miejscach Autor nie jest konsekwentny w określaniu roku (czasami stosuje zapis np. „w 2001 r.”, a w innych miejscach pisze „w 2001 roku”; gdzieśgdzie stosuje wyłącznie zapis liczbowy).

Podsumowując, pragnę zwrócić uwagę, że niezwykle istotnym w moim przekonaniu jest rozdział VIII dysertacji, stanowiący swojego rodzaju podsumowanie analiz prowadzonych w rozdziałach poświęconych konkretnym wyborom. Doktorant wykazał się tu nie tylko znajomością istotnych uwarunkowań poszczególnych elekcji, ale także umiejętnością interpretacji wyników swoich badań i znajomością kształtowania się polskiej sceny politycznej w rozpatrywanym okresie. Pan Mateusz Filipiak w tej części swojej pracy umiejętnie porównał pozycję PiS w poszczególnych wyborach, uwzględniając najważniejsze determinanty poparcia i inne istotne elementy analizy. Doktorant w rozdziale VIII porządkuje dane uzyskane podczas analizy, co jest niezwykle interesujące i zarazem cenne z punktu widzenia przedmiotu badań. Szczególnie ten rozdział wymagał od Autora wysokich umiejętności analitycznych, a także rzetelności w przeprowadzonych badaniach.

W zakończeniu Pan magister podsumowuje prowadzone rozważania próbując wskazać na złożoność badanego zagadnienia, weryfikując sformułowane wcześniej hipotezy i odnosząc się przy tym do najważniejszych wniosków i ich uzasadnienia.

Rozważania Mateusza Filipiaka prowadzone są na solidnej, rozbudowanej bazie źródłowej. Bibliografia liczy 32 strony. Autor odwołuje się do licznych opracowań i artykułów naukowych głównie polskich autorów. Posiłkuje się także artykułami prasowymi czy materiałami z internetu.

Jeśli chodzi o bibliografię, to mam jedną drobną uwagę. Według mnie brakuje powołania się na wartościowe publikacje kilku polskich i zagranicznych autorów. Wymieniłabym m.in. następujące prace:

- M. Skobrtal, *RzeczPiSpolita POLska. Geografia wyborcza Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości w latach 2005-2010*, „Refleksje” nr 3/2011;

- K. Jasiewicz, *The New Populism in Poland: The Usual Suspects?*, “Problems of Post-Communism” vol 55, nr 3/2008.

- *Geografia wyborcza Polski. Interpretacje postaw i zachowań obywateli*, red. T. Koziello, D. Szczepański, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2018.

- *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*, red. G. Mesežnikov O. Gyárfášová, D. Smilov, Institute for Public Affairs, Bratysława 2008 (http://pdc.ceu.hu/archive/00004891/01/1214822685_populist_politics.pdf).

- S. van Kessel, *Populist Parties in Europe*, Palgrave Macmillan, London 2015.

Większych zastrzeżeń nie budzi strona językowa rozprawy. Praca napisana jest ładnym językiem polskim. Błędów literowych, stylistycznych czy interpunkcyjnych w pracy jest niewiele. Należy także podkreślić, że tabele stanowią istotne uzupełnienie dociekań badawczych.

Przedstawione powyżej, również krytyczne, uwagi w niczym nie obniżają wartości naukowej, poznawczej rozprawy doktorskiej magistra Mateusza Filipiaka i stanowią jedynie sugestie oraz prezentację odmiennych od Doktoranta poglądów w kwestiach zasadniczo drugorzędnych.

Podsumowując, chciałabym zaznaczyć, iż nie mam żadnych wątpliwości, że w twórczości Mateusza Filipiaka jest bardzo wiele elementów, które wzbogacają naszą wiedzę, dotyczącą determinant kształtujących poparcie dla Prawa i Sprawiedliwości w wyborach parlamentarnych w Polsce, a przedłożoną do recenzji pracę oceniam wysoko.

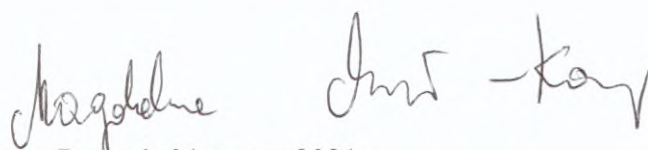
Konkluzja

Oceniając rozprawę doktorską mgr. Mateusza Filipiaka stwierdzam, że cel zasadniczy pracy został zrealizowany. Autor kompleksowo, rzetelnie i profesjonalnie przedstawił pełną i wielowątkową analizę głównych czynników kształtujących poparcie

w wyborach parlamentarnych dla jednej z głównych w ostatnich latach polskich partii politycznych jaką jest Prawo i Sprawiedliwość, osiągając zamierzone cele badawcze.

Oceniona dysertacja stanowi samodzielne opracowanie, będąc jednocześnie rozwiązaniem ważnego zadania badawczego i dlatego w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pana magistra Mateusza Filipiaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, 31 marca 2021 r.